

ВІДГУК

офіційного опонента, доктора філософських наук, професора

АЛЕКСАНДРОВОЇ Олени Станіславівни

на дисертаційне дослідження **Глушко Тетяни Петрівни**

*«Економічна теорія нації у контексті глобалізаційних процесів
(соціально-філософський аналіз)»*,

поданої на здобуття наукового ступеня доктора філософських наук
за спеціальністю 09.00.03 – «соціальна філософія та філософія історії»

Дисертаційне дослідження Глушко Тетяни Петрівни присвячене постановці та розв'язанню важливої наукової проблеми, яка є актуальною як для сучасної економічної науки, так і для соціально-філософських пошуків. Міждисциплінарність пропонованої аналітичної розвідки відображена у постановці мети та дослідницьких завдань, а також у визначенні об'єкту та предмету дослідження. Слід також наголосити, що тема наукової розвідки є абсолютно новаторською і визначає формування нового дослідницького напрямку – економічної теорії нації. Потенціали останньої майже не задіяні у межах сучасної соціальної філософії, тоді як вони є важливими для сформування впливової альтернативи як політичній теорії нації, так і психологічній та культурній.

Соціально-філософський аналіз потенціалів економічного націоналізму в умовах глобалізаційних процесів сприяє формуванню нових напрямів осмислення актуальних проблем сучасного українського суспільства. Зокрема, виокремлення концепту «економічна нація» та його позиціонування у якості ключового поняття у межах пропонованого дослідження, дозволило визначити не лише ті аспекти глобалізаційної економічної політики, що корелюються з принципами економічного націоналізму, а й виокремити ключові напрями трансформації економічної свідомості сучасного українського суспільства задля більш ефективного його входження у глобальне економічне середовище.

Авторка обґрунтувала доцільність переосмислення деяких важливих для сучасної соціально-філософської думки позицій, пов'язаних зі

специфікою аналізу феномену нації та її місця у сучасних соціальних трансформаціях. Так, важливим для пропонованого дослідження є положення, згідно якого «глобальне» та «національне» постають як взаємодоповнюючі та взаємозумовлюючі аспекти ефективної економічної політики в умовах сучасного світу. У дисертації аргументовано доцільність аналізу сучасних націй у контексті тріади нація – глобалізація – глобалізована нація, котра, з точки зору авторської позиції дисертантки, засвідчує формування, під впливом глобалізаційних процесів, принципово нового типу національних спільнот, специфіка яких якраз і визначається їх світоглядно-економічною означеністю.

Дисертантка переконливо довела, що саме стратегії економічного націоналізму значною мірою обумовлювали соціально-політичну специфіку у розвитку провідних націй сьогодення, таких як США, Японія, Сингапур, Ізраїль, Південна Корея та інших. Засадничість економічних чинників у формуванні такої спільноти як нація доведена авторкою не лише на основі суто фактологічних узагальнень та історичної специфіки таких країн, а й на основі вдумливого аналізу більшості доступних теоретичних розробок у галузі теорії нації та тих соціально-філософських концепцій, які демонструють суттєву роль економічного світогляду суспільства у процесі розвитку його соціальних та політичних перспектив.

Відзначимо також обсяг та якість задіяної для дослідження джерельної бази, що включає в себе роботи впливових соціальних філософів сучасності, які працюють як у сфері аналітики проблем становлення й функціонування сучасних націй, так і у сфері досліджень глобалізаційних процесів; залучено також роботи впливових економістів, дослідження яких є дотичними до соціально-філософського дискурсу; і особливо слід відзначити досить ґрунтовну систематизацію поглядів українських філософів останніх двох десятиліть на роль економічних чинників у процесі формування націй. Досить влучним і нетиповим є підбір методологічного апарату для аналізу феномену економічної нації, як основи розгортання відповідної теорії.

Дисертантка задіяла як доволі традиційну діалектичну методологію для визначення зв'язків глобально та національно орієнтованих векторів у розвитку сучасних соціальних систем, так і структурно-функціональний аналіз розробленого у роботі концепту «економічна нація». Разом з тим, методологічна стратегія дослідниці дозволила поєднати вказані методи з деконструктивізмом та феноменологічною методологією, що сприяло також включенню у дослідницький контекст синергетики та формуванню новаторського підходу до вирішення поставлених у дисертаційній роботі завдань. Методологічна стратегія даного дослідження сприяла формуванню важливих для сучасної соціальної філософії, а особливо такої її підгалузі як філософія економіки, висновків.

Авторський підхід до вивчення та аналізу економічної теорії нації з точки зору його соціально-практичних висновків і результатів є досить продуманим та соціально продуктивним. Адже сформульовані у дослідженні мета та завдання значною мірою відображають найбільш гострі потреби транзитивних соціальних систем, до яких все ще належить і українське суспільство. Заслуговує на увагу і той факт, що Т.П. Глушко вперше дає визначення економічної нації та розкриває її структурно-функціональні виміри, а також, задаючи теоретичний каркас розвитку даного феномену, визначає шляхи його формування в тих умовах, в яких опинилось сучасне українське суспільство.

Зважаючи на досить вдумливе та всебічне вивчення економічного націоналізму, як самостійної дослідницької традиції, авторці вже у першому розділі дисертації вдається продемонструвати не тільки значущість останнього для соціально-філософської думки (хоча економічний націоналізм і позиціонується сьогодні здебільшого у якості суто економічного напрямку), а й залучити у сферу соціально-філософських досліджень нову важливу постать, філософський спадок якої тривалий час був майже не поміченим.

Йдеться про німецького дослідника Фрідріха Ліста, якого авторка позиціонує як фундатора економічного націоналізму та як передтечу конституювання концепту «економічна нація». Зокрема, дослідниця апелює до впливових наукових розвідок, які репрезентують діалог між Ф. Лістом та К. Марксом (котрий, до речі, у своїх розвідках приділяв значну увагу аналізу теоретичного доробку Ф. Ліста), як представниками принципово відмінних позицій щодо ролі нації і національної свідомості у розвитку соціально-економічних процесів. При цьому дослідниці вдалося реалізувати синтетичний підхід та показати не стільки суперечливість, скільки взаємодоповнюваність ідей вказаних дослідників, а також продуктивність такого синтезу для аналізованої у дисертації проблематики.

Суттєвим здобутком даної дисертаційної роботи є також увага до економічного міфу як амбівалентного соціально значимого феномену. Авторка, по-перше, на основі незначної кількості розробок у галузі цієї досить нової проблематики, здійснює важливі узагальнення щодо сутності та функціональної специфіки економічних міфів, і, по-друге, у якості своєрідної опозиції таким міфам вводить аналітику економічних симулякрів. Останні дослідниця розглядає як замкнену віртуальну систему економічних смислів, котрі не виконують конструктивних функцій у сфері розвитку національної економіки сучасних суспільств.

У якості одного з таких симулякрів постає так звана «фінансова цивілізація», що досить комплексно та детально аналізується авторкою крізь призму сучасних фінансово-консумерських практик. Авторка, у цьому контексті, пропонує також вживати таке специфічне поняття як «релігія грошей», демонструючи співпадіння структур релігійних настанов та фінансово орієнтованої економічної свідомості, що домінує у сучасному світі. Джерелом формування таких непродуктивних наслідків у сфері розвитку національної економічної свідомості суспільств є, на думку дослідниці, неоліберальна економічна ідеологія. Остання якраз і є продуктом тих економічних стратегій, які Ф. Ліст вважав космополітичними,

«фритредерськими», тобто, по суті, у контексті сучасної термінології – ринковими.

Згідно висновків дослідниці, важливим завданням сучасності є якраз подолання таких стандартизованих підходів до організації соціально-економічного простору та конформних практик. Поняття «економічного конформізму» є ще одним важливим аспектом пропонованого дослідження, оскільки воно, на наш погляд, дозволяє досить вдало проілюструвати специфіку економічних «стратегій» українського суспільства за останні два з половиною десятиліття. Останнім дійсно характерна своєрідна економічна мімікрія та схильність до запозичення вже відпрацьованих підходів та ідей, що не є сприятливим чинником для ефективного розвитку національних економічних систем.

Як бачимо, поліструктурність пропонованого дисертаційного дослідження, задіяна методологія, його чітка структурованість, логічність та послідовність викладу матеріалу, обґрунтованість висновків дозволяють наголосити на неабиякій не тільки теоретичній, а й соціально-практичній значимості проведеної дослідницею роботи. Той структурно-смісловий каркас, який авторка сформувала у дисертаційній роботі, дозволяє углядіти досить потужну дослідницьку перспективу для подальших аналітичних розвідок у напрямі формування не тільки теоретичного підґрунтя у сфері розвитку концепту економічної нації, а й залучити авторські висновки у сферу соціальної практики.

Сформульовані у дисертаційній роботі основні наукові положення, методологія, висновки та рекомендації щодо вирішення поставлених у дослідженні завдань є обґрунтованими та достовірними. Наукова новизна даного дослідження розкривається не лише у формуванні нового дослідницького напрямку, а й у окресленні та аргументуванні авторської позиції щодо основних аспектів розвитку запропонованої проблематики, її теоретичних та соціально-практичних перспектив, в тому числі й у сфері розвитку сучасного освітнього середовища.

Практична доцільність отриманих у роботі результатів розкривається як у вимірі акцентування уваги на потребах розвитку та впровадження нових векторів креативної економіки, так і на перевагах економічного солідаризму над суто конкурентно орієнтованими економічними стратегіями. Розробка принципів солідаризації українського соціуму у вимірі розвитку потенціалів економічної свідомості дійсно на часі є досить важливим, але майже не актуалізованим ресурсом суспільного розвитку. Важливу роль, згідно авторських висновків, посідає також солідаризація такої суспільної верстви як еліта, котра позиціонується у якості продуцента фізичного, людського та соціального капіталу суспільства.

Авторка пропонує практично орієнтований та цілком доцільний підхід щодо вдосконалення стратегій розвитку соціально відповідальної національної еліти, в тому числі і в умовах кризи соціальних еліт. У якості такого практичного підходу дослідницею запропоновано ідею впровадження філософсько-економічної освіти, як такої що сприятиме розвитку креативного потенціалу, перш за все, економічних еліт та розширенню смислових орієнтацій у сфері аналізу

альтернативних моделей економічного розвитку з точки зору їх доцільності в специфічних умовах конкретних націй.

Такий підхід є цілком доречним у контексті поступової підготовки підґрунтя для світоглядних трансформацій і розвитку креативних потенціалів економічної свідомості суспільств, розвиток яких припав на еру інтенсифікації глобалізаційних процесів. Адже ті кроки, які пропонує здійснювати дисертантка для вирішення визначених у дослідженні проблем на рівні соціальної практики, так само є достатньо продуманими, аргументованими та системно осмисленими.

Результати дисертаційного дослідження, його основні структурні рівні та висновки відображено у наукових публікаціях, кількість яких відповідає вимогам ДАК України до докторських дисертацій. Апробація результатів та основних положень роботи засвідчена публікаціями у матеріалах виступів на

науково-практичних конференціях – як всеукраїнських, так і міжнародних та зарубіжних.

Відзначаючи безсумнівні здобутки дисертантки, все ж потрібно зробити такі важливі зауваження:

1. На нашу думку, дисертаційна розвідка тільки виграла б, якщо б у підрозділі 2.1 авторка більш ґрунтовно дослідила саме ті економічні міфи, що притаманні сучасному українському суспільству, як неадекватне відображення економічної реальності Постмодерну.

2. У контексті дослідження економічної теорії нації авторка досить побіжно згадує про роль середнього класу у процесі розвитку сучасних суспільств. Фактично проблема середнього класу розчиняється в аналізі потенціалів оновлення економічної еліти в умовах українського соціуму. Тоді як, на наш погляд, більш уважне ставлення до умов формування та ефективного розвитку середнього класу було б доречним і бажаним для подальшої розробки даної тематики. Зокрема, доречним було б включення категорії «середній клас» у руслі аналізу принципів економічного солідаризму, що представлені у третьому розділі рецензованої роботи.

3. Приділяючи значну увагу креативній економіці у підрозділі 3.2, авторці дисертації не завадило б визначитись з власною позицією щодо сутності, специфіки та функцій такого соціального прошарку як креативний клас, а також з'ясувати взаємозв'язок, взаємодію, взаємообумовленість та взаємодоповнюваність креативного капіталу з іншими видами капіталу, досліджуваними в сучасній суспільствознавчій думці.

4. У підрозділі 4.2. «Філософсько-економічна освіта як чинник становлення суб'єктності національної економічної еліти» варто було б проаналізувати не тільки змістовну специфіку, функціональні особливості та соціально-практичне значення філософсько-економічної освіти для сучасного українського суспільства, але також звернути увагу й на засади забезпечення її конкурентоспроможності у світлі глобалізаційних процесів сучасності. Адже філософсько-економічна освіта у тому чи іншому вигляді досить

успішно функціонує у деяких європейських країнах. Тому цілком можливим був би й компаративний аналіз вже діючих міжнародних освітніх програм у цій підгалузі, виявлення міри їх придатності чи непридатності для сучасної України та окреслення конкурентних переваг запропонованої авторкою освітньої програми. Зрозуміло, що такий аналіз було б досить складно здійснити у межах одного підрозділу, але у процесі більш детального опрацювання даного питання у майбутньому такий підхід був би досить доречним, адже конкурентоспроможна освіта дійсно є важливим чинником конкурентоспроможної нації.

5. У дослідженні майже не фігурує категорія «громадянське суспільство», тоді як аналіз економічних засад становлення громадянського суспільства в умовах трансформаційних процесів сучасної України теж міг би сприяти збагаченню цієї тематики та розвитку її евристичного потенціалу. Аналіз даного поняття та відповідного йому феномена був би досить влучним у межах дослідження чинників становлення суб'єктності та самоідентичності сучасної української нації. Також цілком можливим є синтез цієї проблематики з соціально-практичним потенціалом філософсько-економічної освіти як основи формування якісних показників у розвитку громадянського суспільства.

Відзначимо, що висловлені зауваження не применшують значущості дисертаційного дослідження і мають скоріше характер побажань, які варто врахувати у подальшій роботі.

Зміст автореферату є тотожним основним положенням дисертаційної роботи.

Дисертація Глушко Тетяни Петрівни «Економічна теорія нації у контексті глобалізаційних процесів (соціально-філософський аналіз)» є завершеною науково-дослідною роботою, яка містить постановку нової важливої наукової задачі та пропозиції щодо її вирішення. Дисертаційна робота за своєю актуальністю, науковою новизною, практичним значенням отриманих результатів, обґрунтованістю основних положень та висновків

повністю відповідає вимогам пп. 9,10,12,13 «Порядку присудження наукових ступенів і присвоєння вченого звання старшого наукового співробітника», затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 24 липня 2013 року № 567, а її авторка заслуговує на присудження наукового ступеня доктора філософських наук зі спеціальності 09.00.03 – соціальна філософія та філософія історії.

офіційний опонент
доктор філософських наук, професор,
декан Історико-філософського
факультету Київського університету
імені Бориса Грінченка

О.С. Александрова

КИЇВСЬКИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ БОРИСА ГРІНЧЕНКА Ідентифікаційний код 02136554
ВЛАСНОРУЧНИЙ ПІДПИС <i>Александрова О.С.</i> (ПІБ)
<i>Катерина Александрова</i> (підпис)
<i>Катерина Александрова</i> ВН

